

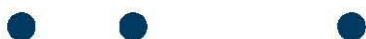
PANORAMA ZUIDVLEUGEL

KUNSTPLAN ATELIER ZUIDVLEUGEL

Kunstgebouw
SKOR
Atelier Zuidvleugel
Provincie Zuid-Holland

Mei 2006

•••

••

•••

• ••

• •••

•• •• • •

•• • 2 ••

PANORAMA ZUIDVLEUGEL

KUNSTPLAN

Het landschap in de Zuidvleugel verbeelden en ervaren. Dit is het onderwerp van kunstplan Panorama Zuidvleugel. De Zuidvleugel heeft een verleden van kunst, handel, nijverheid en water – en een toekomst als netwerkstad van bestuur, recht, kennis en logistiek. Deze toekomst kan niet ontstaan zonder plannenmakerij. Kunstenaars kunnen aan het beleid een impuls geven door publiek aan te trekken, te verrassen en te verwonderen. Met dit kunstplan worden enkele kunstenaars uitgenodigd, een beeldende ontdekkingsstocht te maken door de reële of een imaginaire Zuidvleugel. Een tocht die via de kunst nieuwe beelden oplevert, nieuwe perspectieven. De inspiratiebron zal het landschap van de Zuidvleugel zelf zijn, met zijn infrastructuur die uitnodigt tot reizen. Digitale technieken, massamedia en collectiestukken uit de regionale musea komen allemaal bij elkaar in het (toekomst)perspectief van de kunstenaar.

•••

••

•••

• ••

• •••

•• •• • •

•• •

4 ••

EEN GEBIED ALS AANLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

De Zuidvleugel, een gebied binnen de Randstad, is sterk in ontwikkeling. Plannenmakers houden zich intensief met deze ontwikkelingen bezig. In een Platform en een Atelier wordt gewerkt aan de totstandkoming van nieuwe ideeën en schetsen voor de toekomst. Bij dat schetsen zullen nu ook kunstenaars worden betrokken. Want kunst brengt innovatie en opent de dialoog met bewoners.

Het gebied

De Zuidvleugel is het gebied in het zuidwesten van de Randstad. Het valt binnen de grenzen van Zuid-Holland en ligt ongeveer tussen Dordrecht, Den Haag, Leiden en Gouda. Het is met zijn 3,5 miljoen inwoners een van de dichtstbevolkte regio's van Europa. De Zuidvleugel moet uitgroeien tot een netwerkstad van bestuur, recht, kennis en logistiek in een Hollands landschap. Om dat te realiseren is in het jaar 2000 het Bestuurlijk Platform Zuidvleugel opgericht.

Plannen

Er worden veel plannen gemaakt bij gemeenten, provincie en regionale organisaties. Maar die sluiten nu nog niet goed op elkaar aan. Deze partijen hebben nog niet het besef dat er een samenhangend stedelijk gebied moet ontstaan met de naam 'Zuidvleugel'. Zij denken nu nog onafhankelijk na over woningbouw, water, milieu en vervoersverbindingen. Terwijl de ideeën meer met elkaar verweven zouden kunnen en moeten zijn.

Atelier

Atelier Zuidvleugel is in het leven geroepen om het idee 'Zuidvleugel' bij bestuurders, plannenmakers en bewoners leven in te blazen. Atelier Zuidvleugel bekritiseert bestaande plannen en inspireert tot nieuwe ideeën en samenwerking. Atelier Zuidvleugel moet functioneren als vindplaats van informatie, als ontwerplab en als podium waar ideeën kunnen worden getoond en besproken. En Atelier Zuidvleugel wil de brug slaan naar het publiek (bewoners in de Zuidvleugel).

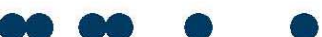

Kunstproject

Vanuit Atelier Zuidvleugel ontstond ook het idee voor een kunstproject rond het thema 'Zuidvleugel'. Omdat kunstenaars een impuls kunnen geven aan het ontwerpproces van plannenmakers en omdat het publiek (bewoners in de Zuidvleugel) door kunst bereikt kan worden.

SKOR en Kunstgebouw zijn gevraagd gezamenlijk na te denken over de inbreng van kunst en kunstenaars en dit te vertalen in een kunstproject.

WAAROM KUNST EN KUNSTENAARS BIJ HET PROJECT ZUIDVLEUGEL?

Kunst en kunstenaars kunnen een impuls geven aan de ideeën van plannenmakers en beleidsmakers, zeker als daarbij nieuwe wegen ingeslagen moeten worden. Kunst kan leiden tot bewustwording en een andere werkelijkheidservaring. Kunst maakt expliciet wat impliciet was. De beleving van het landschap moet in dit project bovendien niet alleen gaan om hen die professioneel bij de Zuidvleugel betrokken zijn. Kunst kan belevingen en perspectieven genereren die van buiten de vergaderruimte komen. Het aanspreken en aantrekken van publiek bij het begrip 'Zuidvleugel' is dus een belangrijke functie van het kunstplan Panorama Zuidvleugel.

Prikkeling

Ontwerpend onderzoek wordt niet alleen gedaan door planologen en architecten; ook door kunstenaars. Planologen en architecten kunnen ervaringen van een gebied verwerken tot kennis. Bijvoorbeeld een visie omzetten in een berekend en concreet bouwplan. Kunstenaars doen precies het omgekeerde. Zij verwerken kennis van het gebied tot een ervaring. Een ervaring die in gunstige gevallen kan leiden tot verrassing, prikkeling of verbazing. Waardoor vervolgens nieuwe inzichten en gedachten kunnen ontstaan.

Bewustwording

Kunstenaars laten zich naar eigen inzicht en in eigen (beeld)taal uit over de wereld om zich heen, bijvoorbeeld de grote rivieren, de havens, de steden, het verkeer, het platteland, de zee, het landschap, de bevolking, het verleden, de toekomst. Op hun manier kunnen kunstenaars een ontdekkingstocht maken door de reële of de imaginaire Zuidvleugel. Het is dus denkbaar dat een kunstenaar in teamverband meewerkt aan delen van het ontwerpend onderzoek, bijvoorbeeld met een topografisch foto- of filmessay. De kunstenaar voegt zo aan het teamwerk bewustwording en werkelijkheidservaring toe. Ook kunnen kunstenaars thema's destilleren uit de ruimtelijke problemen van dit moment, bijvoorbeeld de dichotomie tussen stad en land, de waterproblematiek of de veranderende horizon.

Explicitering

Een ontwerp is niet alleen een werktuig in een maakproces. Het is tegelijk een concrete weergave van ideeën die voorheen diffuus waren. Een ontwerp maakt ideeën expliciet die eerst impliciet aanwezig waren. Dit geldt niet alleen voor architectonische en ruimtelijke ontwerpen, maar ook voor kunstzinnige ontwerpen.

Beleven

Atelier Zuidvleugel richt zich tot nu toe erg op stedenbouwkundigen, landschappers, bestuurders en theoretici, maar nog niet echt op het publiek. Het kunstproject zou zich wel duidelijk op publiek moeten richten. Via de kunst kan een actieve publieke ontwikkeling van het idee 'Zuidvleugel' plaatsvinden, niet zozeer als imago maar als reëel beleefbaar gegeven.

Tijdreizen

Het beleven van een landschap concentreert zich doorgaans in een ervaring van het nu. Voor de meeste mensen blijven andere tijdsdimensies buiten beeld. Zij hebben weinig kennis van de geschiedenis en houden zich met planvorming voor de toekomst niet bezig. Kunstenaars staan, door wie zij zijn en wat zij doen, in een wat directere verbinding tot verleden en toekomst. Kunstenaars hebben in de loop van de kunstgeschiedenis voortdurend uit het verleden geciteerd én geprobeerd 'futurologen' te zijn. Zij grepen terug op bijvoorbeeld klassieke thema's. Of zij creëerden kunstwerken vanuit een kritische en innovatieve houding, daarbij hun mentale vrijheid uitbuitend. Veel kunstenaars van nu maken collages met elementen uit het verleden, bijvoorbeeld door in hun beeldend onderzoek oude foto's of ander archiefmateriaal te verwerken in hun werk. In dit kunstplan willen wij via de kunstwerken de andere tijdsdimensies van de Zuidvleugel voor het publiek toegankelijker maken.

VISIE ACHTER HET KUNSTPLAN

In dit kunstplan stellen wij voor om onderzoek te verbinden met een publieksmanifestatie. Het project gaat daarbij in op de verbeelding en ervaring van het Hollands landschap - in verleden, heden en toekomst - toegespitst op het gebied Zuidvleugel. In dit project laten kunstenaars zien wat het landschap was, hoe het is en hoe het kan worden. Het kunstplan heeft de titel Panorama Zuidvleugel gekregen en gaat in op vragen als: Hoe ziet het landschap er nu uit, als je het vergelijkt met honderd, tweehonderd of driehonderd jaar geleden? Wat is de betekenis van een snel groeiende infrastructuur voor de beleving en ervaring van landschap? Hoe hangt natuur en cultuur samen met infrastructuur? En wat is een 'netwerkstad' precies? De kunstenaars die bij het project worden betrokken, krijgen de expliciete opdracht om het publiek in hun werk actief te betrekken.

Landschap?

In dit kunstplan wordt bij het begrip 'landschap' de definitie van Ton Lemaire gebruikt: een door de horizon verbonden en verenigde eenheid van natuur en cultuur.¹ Of met andere woorden: een stuk land dat in één ogenblik kan worden gezien of ervaren. Dit kan zowel een landelijk, een stedelijk, een industrieel of virtueel landschap zijn.

Uitvinders

Dit kunstplan vertrekt vanuit het idee dat beeldend kunstenaars gezien kunnen worden als de uitvinders van het idee 'landschap'. Juist de Nederlandse schilders uit de zeventiende eeuw waren de eersten die het landschap expliciet maakten, ontdaan van mythologische opsmuk. Kunstenaars van nu beelden niet zomaar het landschap af; zij doen daar iets mee, waardoor een ander (de toeschouwer) het landschap ook zo gaat zien. De toeschouwer neemt het nieuwe perspectief met zich mee en gaat daar anders door kijken.

Door de tijd

Schilders 'componeerden' het landschap al sinds de late Middeleeuwen. Denk aan het coulissenlandschap, het pastorale landschap of het dramatische Romantische landschap als spiegel van de ziel. Denk aan de opening van het

¹ Lemaire, Ton, *Filosofie van het landschap*, Bilthoven: Ambo 1970, p. 71.

wereldbeeld in de Renaissance en de uitvinding en toepassing van perspectief, denk ook aan het Impressionisme, waarin modernisering en verbrokkeling zichtbaar wordt. Denk aan de realistische landschappen van Rembrandt, schilderijen als 'Gezicht op Delft' van Vermeer en het 'Panorama Mesdag' uit de beroemde Haagse school. Hier wordt niet alleen het Zuid-Hollandse landschap weergegeven, maar we zien ook dat het kunstwerk de ervaring van 'zo ziet Zuid-Holland er uit' veranderde. Tegenwoordig wordt het landschap ook gerepresenteerd in andere media: denk aan fotografie, virtuele omgevingen in computergames of aan combinaties tussen film en computer graphics.

Verandering

De Zuidvleugel is een gebied dat altijd in verandering is - en is geweest. Dit landschap reflecteert de veranderingen die zich voordoen in de maatschappij. Het landschap verandert mee met technische, wetenschappelijke, demografische, sociale en economische ontwikkelingen. De invloed van cultuur op bijvoorbeeld technologie of economie (en vice versa) kan dan ook onderwerp van onderzoek zijn. In de zoektocht naar de identiteit van de Zuidvleugel kunnen daarbij ook oude en de nieuwe kunstvormen door elkaar worden ingezet. De beroemde schildersscholen van de zeventiende en de negentiende eeuw kunnen worden geciteerd, maar ook classicistische en Romantische interpretaties, evenals de nieuwe landschapsbeleving uit het tijdperk van de fotografie, de stoomtrein, de industrialisatie, de film, de auto, de luchtvaart en de ruimtevaart.

In de Hollandse schildertraditie zien we veel voorbeeldmateriaal van de verandering van het Hollands landschap. Dit is interessant als het gaat over de zoektocht naar de identiteit van de Zuidvleugel. Daarom is deze kunstopgave relevant en willen wij met dit kunstplan aan de orde stellen hoe de beeldvorming van het Zuid-Hollands landschap is ontwikkeld. Dit willen wij doen met kunstenaars die geïnteresseerd zijn in het landschap en vertrouwd zijn met nieuwe technologieën en massamedia.

UITWERKING

Acht kunstenaars krijgen de opdracht om een voorstel te doen voor een schetsontwerp voor een kunstproject. Hun projectvoorstel moet gaan over het historische, actuele en futuristische landschap van de Zuidvleugel. In het project moet het publiek andere dimensies van het Zuid-Hollandse landschap kunnen ervaren. De kunstenaars moeten in het projectvoorstel hun landschapsvisie artistiek erfahrbaar maken en het publiek actief in hun project betrekken. De projecten moeten dus grotendeels gestalte krijgen door publieksparticipatie. Daarbij kan het 'onderweg zijn' in het project worden meegenomen. Drie van de acht projectvoorstellen worden geselecteerd voor daadwerkelijke uitvoering. Deze uitvoering vertaalt zich ook in een televisieprogramma, krant of website. Het kunstplan bestaat uit twee fasen: de ontwerpfase (najaar 2006) en de uitvoeringsfase (najaar 2007).

Ontwerpfase

De inspiratiebron die we aan de kunstenaars willen meegeven is met name het landschap van de Zuidvleugel zelf, met haar infrastructuur die uitnodigt tot reizen. Er ligt een vlechtwerk van trein, tram-, metro- en buslijnen; er zijn wegen variërend van veelbaanssnelwegen tot landweggetjes. Er komt een Randstadrail, een RijnGouweLijn en mogelijk in de toekomst de Stedenbaan. Ook voet- en fietspaden moeten niet vergeten worden. Langs deze wegen voltrekt zich de constructie van het Zuidvleugellandschap. Daarom liggen het motief van het 'onderweg zijn' en technieken die gebruikmaken van het Global Positioning System voor de hand om in de voorstellen op te nemen. Op een GPS-systeem zouden bijvoorbeeld collectiestukken uit de regionale musea kunnen worden verzameld en getoond, eventueel in combinatie met toekomstperspectieven van de kunstenaar. Ook is te denken aan digitale visuele en audio-informatie op de trein of in de Randstadrail.

De projecten die de kunstenaars voorstellen krijgen pas vorm op het moment dat het publiek actief participeert. Het publiek is daarmee geen toeschouwer, maar maakt onderdeel uit van een netwerk, community of ontmoetingslandschap. De kunstenaars mogen zich richten op een algemeen publiek, of op een specifieke doelgroep zoals kinderen (primair onderwijs), jongeren (voortgezet onderwijs) en/of vakpubliek (Atelier Zuidvleugel).

De schetsontwerpen worden in oktober 2006 door de kunstenaars gepresenteerd tijdens een speciaal hiervoor georganiseerde dag. Deze dag moet een inspirerende ontmoeting worden tussen kunstenaars, medewerkers van Atelier Zuidvleugel, betrokken landschappers, planologen en beleidsmakers. Er moeten uitwisselingen en kruisbestuivingen plaatsvinden. Toonaangevende denkers en bestuurders krijgen op deze dag een actieve rol, waarbij ze reflecteren op de schetsontwerpen van de kunstenaars. De locatie waar deze dag plaatsvindt zal een toepasselijke plek zijn, gelegen op een van de 'knooppunten' van de Zuidvleugel. Bijvoorbeeld de Van der Giessen-de Noord Werf bij Rotterdam, de Maasvlakte, of de voormalige montagehal van Grootint in Dordrecht.

De selectie gebeurt door een commissie bestaande uit vertegenwoordigers van de provincie Zuid-Holland (o.a. Atelier Zuidvleugel), SKOR en Kunstgebouw.

Uitvoeringsfase

Drie van de acht voorstellen voor kunstprojecten zullen worden geselecteerd voor uitvoering. Bij de selectie wordt gelet op de artistieke kwaliteit en de wijze waarop wordt omgegaan met publieksparticipatie en massamedia. Publieksparticipatie in combinatie met de televisie, pers of internet is een belangrijk criterium. De kunstenaars kunnen ervoor kiezen om één van deze massamedia als integraal onderdeel van het project op te nemen, of om deze media in te zetten voor de weergave van het resultaat. Zo ontstaan in elk geval drie mediaproducties op grote schaal. De uitzendingen of publicaties vinden plaats in september en oktober van 2007. Bij het realiseren van de kunstprojecten scheppen Kunstgebouw en SKOR de benodigde kaders; de kunstenaars krijgen vervolgens de regie.

Tijdens de eindmanifestatie van Atelier Zuidvleugel zelf worden de drie mediaproducties gebundeld. In een later stadium zal worden bepaald hoe de eindmanifestatie en de bundeling er uit gaan zien.

Doelgroep

De doelgroep van het kunstproject bestaat uit:

- a. Volwassen bewoners van de Zuidvleugel (via musea, ProRail, NS, RandstadRail),
- b. Kinderen uit de Zuidvleugel (via primair onderwijs),
- c. Jongeren uit de Zuidvleugel (via voortgezet onderwijs),
- d. Studenten van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag (KABK),
- e. Professionals die zich met kunst (in de openbare ruimte) bezighouden (via musea, SKOR en Kunstgebouw),
- f. Professionals die zich met architectuur en ruimtelijke ordening bezighouden (via Atelier Zuidvleugel).

Doelstelling en toetsing

De kunstprojecten die deel uitmaken van het programma van Atelier Zuidvleugel moeten aantrekkelijk en verrassend zijn.

Wanneer zijn wij tevreden?

1 : Zodra plannenmakers, beleidsmakers en bestuurders door de kunstprojecten creatief geprikkeld worden en zij zijn uitgedaagd om in hun eigen werkzaamheden de opgedane ervaringen te verwerken.

2 : Wanneer wij, eind 2007, kunnen terugkijken op drie artistiek hoogwaardige kunstwerken die via publieksparticipatie en massamedia bekend zijn geworden en die de Zuidvleugel als begrip breed hebben geïntroduceerd.

Publiciteit

Omdat de drie kunstwerken al via een massacommunicatiemiddel worden voorgesteld, heeft het kunstproject van zichzelf een communicatief karakter. Los van deze drie uitvoeringen zal ook intensief gebruikgemaakt worden van de communicatiekanalen van de partners (scholen, vervoersbedrijven en andere logistieke netwerken). Qua vormgeving wordt aansluiting gezocht bij de vormgeving van Atelier Zuidvleugel. Een communicatieplan wordt in een later stadium verder uitgewerkt.

Educatie

Er zal een educatieprogramma worden ontwikkeld voor in principe primair onderwijs en voortgezet onderwijs. Dit onderwijsprogramma zal vertrekken vanuit artistiek perspectief, met de Zuidvleugelthematiek als kader. De schetsen, de totstandkoming en de realisering van de kunstwerken worden als uitgangspunt genomen voor het lesmateriaal. Gaandeweg wordt het thema 'landschap' verder uitgediept en zullen excursies worden gemaakt naar plaatsen in de Zuidvleugel die met de kunstwerken in verband staan.

BETROKKENEN

Kunstenaars

Wij zullen kunstenaars uitnodigen die interesse hebben in het landschap (historisch, actueel en/of futuristisch) en die in staat zijn om het publiek actief bij de totstandkoming van hun werk te betrekken. Om alvast een indruk te geven, hebben we een voorlopige groslist opgesteld. Deze groslist wordt in de komende weken uitgewerkt en verder uitgedund tot shortlist.

Joachim Brohm (Leipzig)
Matts Leiderstam (Malmö)
Florian Slotawa (Berlijn)
Jan Kempenaers
Richard Venlet / Terenja van Dijk
Karin Lancel
Rosanne van Klaveren
Ra.nj.
Maaïke Engels en Thomas Bouvy / Urbi et Orbi
Tilman Mever-Faje
Sven Augustijnen
Boris Sieverts (Büro für Städtereisen, Keulen)

Studenten Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag (KABK) Parallel aan de voorstel- en uitvoeringsfase willen we een apart studentenproject uitvoeren met de KABK. Studenten van de Afdeling Beeldende Kunst werken, onder begeleiding van een docent, aan vergelijkbare projectopdrachten als die we aan de kunstenaars geven. Dit studententraject vindt plaats in het kader van dit kunstplan, maar de studenten kunnen vrijer omgaan met de voorwaarden dan de uitgenodigde kunstenaars. Eén van deze projectvoorstellen wordt geselecteerd om uit te voeren. Hierover is al met de KABK gesproken. Zij zijn enthousiast en ze zouden het als een thema in het lesprogramma willen verwerken. Idee hierbij is dat er in de periode dat de studenten aan de voorstellen werken, ook een lezingenprogramma over het thema 'landschap' plaatsvindt op de Academie. Als sprekers zouden kunstenaars kunnen worden uitgenodigd die ook in het kader van dit project een opdracht hebben gekregen, maar ook andere kunstenaars, curatoren of wetenschappers.

Musea

In de Zuidvleugel bevinden zich vele musea met prachtige Zuid-Hollandse landschappen in de collectie. Er is met enkele musea gesproken. Zij staan positief tegenover het kunstplan en stellen hun collectie beschikbaar voor het onderzoek en eventueel voor de kunstmanifestatie. Dit zijn Museum De Lakenhal (Leiden), Museum Boijmans Van Beuningen (Rotterdam), Museum het Prinsenhof (Delft) en Museum GoudA. Als daar aanleiding toe is zullen ook andere musea in de Zuidvleugel worden benaderd, zodat zij op eigen initiatief kunnen inhaken op de manifestatie.

Logistieke bedrijven

Door en in de Zuidvleugel ligt een netwerk van logistieke verbindingen. Enkele hiervan zijn nog in aanleg. Voor dit kunstproject is contact gelegd met medewerkers van de RandstadRail, de Stedenbaan en de Fast Ferry. Zij hebben grote interesse in de ideeën van de kunstenaars en menen dat die een communicatieve meerwaarde voor hun bedrijf kunnen hebben. Zij zijn dan ook bereid de kunstenaars kennis te laten maken met hun bedrijf.

ORGANISATIE

Organisatiestructuur

Kunstgebouw is de projectuitvoerder en heeft een opdrachtrelatie met zowel SKOR als de provincie Zuid-Holland. De dagelijkse leiding van het project ligt in handen van Kunstgebouw. Voor de besluitvorming wordt een kleine daadkrachtige werkgroep in het leven geroepen, bestaande uit vertegenwoordigers van Atelier Zuidvleugel, SKOR en Kunstgebouw. Deze werkgroep komt regulier – bijvoorbeeld eens in de acht weken – bij elkaar. Deze werkgroep kan als dat nodig is incidenteel worden uitgebreid en/of aangevuld. Om bestuurlijk draagvlak te creëren en de resultaten van het project te laten bekijken wordt een comité van aanbeveling in het leven geroepen. Dit comité speelt een rol tijdens de (semi-) openbare presentaties van de kunstenaars en de eindresultaten van het project. Het comité van aanbeveling bestaat uit betrokken en bevlogen 'stakeholders'. Te denken valt aan Joost Schrijnen, Adriaan Geuze, Cees van der Wel en Sjarel Ex.

Planning

Besluitvorming, inclusief financiering, projectvoorstel bij SKOR	week	15, 2006
Besluitvorming, incl. financiering, projectvoorstel bij provincie/Atelier ZV		20
Selectie kunstenaars		22
Briefing kunstenaars, incl. introductie bij musea, logistieke bedrijven etc.		27
Opdrachtformuleringen voor kunstenaars		27
Communicatieplan		30
Tussentijdse gesprekken kunstenaarsvoorstellen		37
Start studentenproject KABK		38
(Semi-)openbare presentatie		40
Beoordeling en Besluitvorming door SKOR, Kunstgebouw en Atelier ZV		42
Opdrachtformulering definitieve opdrachten		44
Educatieprogramma po of vo	week	4, 2007
Start educatieprogramma op scholen		36
Oplevering, opening, voorstellingen		38
Sluiting		40
Evaluatie		50

COLOFON

Dit kunstplan is gemaakt in opdracht van de Provincie Zuid-Holland door:

SKOR (Stichting Kunst en Openbare Ruimte)
Kunstgebouw, Stichting Kunst en Cultuur Zuid-Holland
Atelier Zuidvleugel

© mei 2006.

Voor meer informatie:

www.skor.nl

www.kunstgebouw.nl

www.atelierzuidvleugel.nl

www.pzh.nl

SKOR

Stichting Kunst en
Openbare Ruimte

•••

••

•••

• ••

• •••

•• •• • •

••• • •••